

WYROK Z DNIA 2 KWIETNIA 2001 R.

V KKN 481/99

Oparcie odpowiedzialności Skarbu Państwa za niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie (art. 552 § 4 k.p.k.) na ryzyku pozostaje w spójności z uregulowaniem nakładającym na Państwo odpowiedzialność odszkodowawczą w warunkach określonych w art. 552 § 1 i 2 k.p.k., także w sytuacji, gdy na poczet prawomocnie orzeczonej kary, której skazany nie powinien był ponieść, zaliczono okres tymczasowego aresztowania. W obu wypadkach racją odpowiedzialności Państwa na zasadzie ryzyka jest to, by dolegliwości poniesionych kar lub stosowania tymczasowego aresztowania, zostały zrekompensowane skazanemu lub oskarżonemu, gdy wynik postępowania (toczącego się również po uprawomocnieniu się orzeczenia) wykazał, że nie powinien oni ponieść odpowiedzialności karnej, bądź poniósł ją w rozmiarze większym, niż określony w ostatecznym rozstrzygnięciu w sprawie.

Przewodniczący: sędzia SN W. Koziół.

Sędziowie SN: H. Gradzik (sprawozdawca), J. Musioł.

Prokurator Prokuratury Krajowej: B. Drozdowska.

Sąd Najwyższy po rozpoznaniu w dniu 2 kwietnia 2001 r., sprawy Ryszarda M., o odszkodowanie i zadośćuczynienie za niesłuszne tymczasowe aresztowanie z powodu kasacji, wniesionej przez pełnomocnika wnioskodawcy od wyroku Sądu Apelacyjnego w W. z dnia 19 maja 1999 r., utrzymującego w mocy wyrok Sądu Wojewódzkiego w W. z dnia 30 października 1998 r.

uchylił zaskarżony wyrok i przekazał sprawę Sądowi Apelacyjnemu w W. do ponownego rozpoznania w postępowaniu odwoławczym (...).

Z u z a s a d n i e n i a :

Sąd Rejonowy w L. wyrokiem z dnia 27 listopada 1997 r. uniewinnił Ryszarda M. od zarzutu popełnienia przestępstwa z art. 208 w zw. z art. 60 § 2 d.k.k. Wyrok uprawomocnił się w postępowaniu pierwszoinstancyjnym, przy czym, wobec braku stosownego wniosku stron, uzasadnienie wyroku na piśmie nie zostało sporządzone. W stosunku do oskarżonego Ryszarda M. stosowano tymczasowe aresztowanie od dnia zatrzymania, tj. od 7 maja 1997 r. do dnia wydania wyroku uniewinniającego, tj. do 27 listopada 1997 r.

Po uprawomocnieniu się wyroku Ryszard M. złożył wniosek o zasądzenie od Skarbu Państwa kwoty 20 000 zł tytułem odszkodowania i zadośćuczynienia za niesłuszne tymczasowe aresztowanie. Po rozpoznaniu wniosku Sąd Wojewódzki w W. wyrokiem z dnia 30 października 1998 r. oddalił żądanie Ryszarda M. W uzasadnieniu rozstrzygnięcia Sąd Wojewódzki stwierdził, między innymi, że z samego faktu prawomocnego uniewinnienia nie wynika automatycznie, iż stosowanie tymczasowego aresztowania wobec oskarżonego było niewątpliwie niesłuszne. Wyraził pogląd, że niewątpliwa niesłuszność aresztowania zachodzi wówczas, gdy zostało zastosowane mimo braku dowodów dostatecznie uprawdopodobniających, że oskarżony popełnił zarzucony mu czyn. Uznał zarazem, że w odniesieniu do osoby wnioskodawcy, dowody takie istniały zarówno w chwili wydania postanowienia o tymczasowym aresztowaniu, jak i w toku całego dalszego postępowania karnego. Swoje wywody Sąd Wojewódzki skonkludował stwierdzeniem, że stosowanie wobec Ryszarda M. izolacyjnego środka

zapobiegawczego było słuszne i całkowicie uzasadnione dostatecznym uprawdopodobnieniem popełnienia zarzucanego mu przestępstwa oraz dążeniem do zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania.

Pełnomocnik wnioskodawcy zaskarżył powyższy wyrok apelacją. Zarzucił obrazę prawa art. 552 § 4 k.p.k. przez błędne przyjęcie, że tymczasowe aresztowanie Ryszarda M. było zasadne i słuszne do chwili wydania w jego sprawie wyroku uniewinniającego. Przeciwwstawił tej ocenie właśnie treść wyroku, z którego wynika, iż dolegliwość aresztowania dotknęła osobę, która nie popełniła zarzucanego jej przestępstwa. W konkluzji domagał się zmiany rozstrzygnięcia i uwzględnienia dochodzonego żądania.

Po rozpoznaniu apelacji Sąd Apelacyjny w W. utrzymał w mocy zaskarżony wyrok. Podzielając wywody i oceny sądu pierwszej instancji Sąd Apelacyjny podkreślił, że do czasu wydania wyroku uniewinniającego zebrane dowody uzasadniały stawiany Ryszardowi M. zarzut popełnienia przestępstwa kradzieży z włamaniem. Zauważył przy tym, że „przy stosowaniu środków zapobiegawczych nie jest wymagane niezbite przekonanie, iż dana osoba jest sprawcą czynu”.

Od prawomocnego wyroku Sądu Apelacyjnego z dnia 19 maja 1999 r. pełnomocnik wnioskodawcy wywiódł kasację. Podobnie jak w apelacji, zarzucił rażące naruszenie przepisu art. 552 § 2 k.p.k. przez nietrafne przyjęcie, że tymczasowe aresztowanie Ryszarda M. do chwili wydania wyroku uniewinniającego było słuszne. W uzasadnieniu powtórzył argumentację zawartą w apelacji.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Podstawą roszczenia wnioskodawcy jest norma zawarta w art. 552 § 4 k.p.k., ustanawiająca odpowiedzialność odszkodowawczą Skarbu Państwa za niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie. Przepis ten jest w swym brzmieniu niemal identyczny z regulującym tę samą kwestię art. 487 § 4 k.p.k. z 1969 r., w którym ustawodawca posłużył się synonimicz-

nym w stosunku do „niewątpliwie niesłusznego” określeniem „oczywiście niesłusznego” tymczasowego aresztowania.

Jeszcze pod rządem kodeksu postępowania karnego z 1969 r. zaznaczyła się rozbieżność między stanowiskiem doktryny a orzecznictwem sądowym co do kryterium oceny „oczywistej niesłuszności” tymczasowego aresztowania. W orzecznictwie Sądu Najwyższego dominował pogląd, że ocena słuszności stosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego powinna być dokonywana według stanu sprawy, który istniał *ex tunc*, tj. w chwili podejmowania decyzji procesowej o zastosowaniu aresztowania i w toku jego stosowania (uchwała składu siedmiu sędziów SN z 18 czerwca 1985 r., VI KZP 14/85, OSNKW 1985, z. 11-12, poz. 87, postanowienia SN z 3 czerwca 1976 r., I KZ 59/86, OSNKW 1976, z. 7-8, poz. 98; z 13 października 1995 r., II KRN 124/95, OSNKW 1996, z. 1-2, poz. 7). W konsekwencji wypowiadano się w przedmiocie słuszności tymczasowego aresztowania w zależności od tego, czy w odnośnym stadium postępowania zachodziły ustawowe przesłanki do jego stosowania. Jeśli stwierdzono, że decyzję procesową o zastosowaniu aresztowania podjęto z naruszeniem przepisów regulujących tę materię, bądź też zaniechano uchylenia aresztowania, mimo ustania przyczyn warunkujących jego stosowanie, wówczas, z zasady, uznawano aresztowanie za oczywiście niesłuszne. Skarb Państwa ponosił natomiast odpowiedzialność odszkodowawczą na zasadzie winy, tj. za uchybienia organów procesowych, które zdecydowały o zastosowaniu tego środka zapobiegawczego, bądź nie uchyliły go. Odmierna ocena słuszności tymczasowego aresztowania, podjęta z punktu widzenia przepisów określających przyczyny jego stosowania, wyłączała odpowiedzialność Skarbu Państwa, niezależnie od tego, jakim orzeczeniem zakończyło się postępowanie karne.

Tymi właśnie kryteriami, zakładającymi miarodajność oceny słuszności tymczasowego aresztowania, podejmowanej z pozycji *ex tunc*, kierowa-

ły się w niniejszej sprawie sądy obu instancji. Trafność oceny końcowej nie nasuwałaby zastrzeżeń, gdyby za podstawę odpowiedzialności Skarbu Państwa przyjąć, jak to czyniono w orzecznictwie ukształtowanym pod rządem przepisów k.p.k. z 1969 r., zasadę winy.

W uzasadnieniu kasacji zakwestionowano kryterium oceny słuszności tymczasowego aresztowania przyjęte w prawomocnym wyroku i wskazano na potrzebę uwzględnienia treści końcowego rozstrzygnięcia w sprawie Ryszarda M., uwalniającego go od winy. Skarżący odwołał się zatem do koncepcji odpowiedzialności Skarbu Państwa za niesłuszne tymczasowe aresztowanie na zasadzie ryzyka. W tym właśnie kierunku, zgodnym z postulatami przeważającymi w wypowiedziach doktryny, nastąpiła weryfikacja dotychczasowego stanowiska w orzecznictwie Sądu Najwyższego. Wyrazem tej zmiany jest uchwała SN z 15 września 1999 r. I KZP 27/99, OSNKW 1999 z. 11-12, poz. 72. W tezach uchwały wypowiedziano pogląd, że odpowiedzialność Skarbu Państwa z tytułu niesłusznego aresztowania opiera się na zasadzie ryzyka. Natomiast niewątpliwie niesłusznym, w rozumieniu art. 552 § 4 k.p.k., jest takie tymczasowe aresztowanie, które było stosowane z obrazą przepisów rozdziału 28 k.p.k. oraz tymczasowe aresztowanie powodujące dolegliwość, której oskarżony nie powinien doznać w świetle całokształtu okoliczności ustalonych w sprawie, a także, w szczególności, prawomocnego jej rozstrzygnięcia. Zasada ryzyka poszerza pole oceny słuszności tymczasowego aresztowania na całokształt okoliczności istniejących w czasie rozstrzygania w przedmiocie roszczenia o odszkodowanie (*ex nunc*).

Sąd Najwyższy przy rozpoznaniu niniejszej kasacji podziela stanowisko wyrażone w powołanej uchwale. Zawarte w niej tezy odpowiadają intencjom ustawodawcy, który w uzasadnieniu projektu k.p.k. z 1997 r. stwierdził, że odpowiedzialność Skarbu Państwa za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie i zatrzymanie oparta została na ryzyku.

Niezależnie od argumentów przytoczonych w uzasadnieniu cytowanej uchwały, za oparciem na ryzyku odpowiedzialności Skarbu Państwa za niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie przemawia inny jeszcze powód. Zauważyć bowiem trzeba, że w wypadku uniewinnienia skazanego, umorzenia wobec niego postępowania, lub skazania go na łagodniejszą karę w rezultacie rozpoznania nadzwyczajnego środka zaskarżenia lub stwierdzenia nieważności orzeczenia, na Skarbie Państwa ciąży z mocy art. 552 § 1 i 2 k.p.k., obowiązek odszkodowania także za zaliczone uprzednio na poczet kary tymczasowe aresztowanie. Przesłankę po temu stwarza już samo uchylenie (połączone ewentualnie z umorzeniem postępowania) lub zmiana prawomocnego orzeczenia skazującego. Kwestia niewątpliwiej niesłuszności tymczasowego aresztowania, zaliczonego wcześniej w prawomocnym orzeczeniu na poczet kary, nie podlega odrębnemu badaniu, gdyż zaświadcza o niej sama niesłuszność skazania. Jedyne wystąpienie okoliczności wymienionych w art. 553 § 1 i 3 k.p.k. zwalnia Skarb Państwa z obowiązku odszkodowawczego lub redukuje jego rozmiary.

W świetle uregulowań zawartych w art. 552 § 1 i 2 k.p.k. nie ma racjonalnych powodów, by przy rozstrzyganiu o roszczeniu bazującym na przepisie art. 552 § 4 k.p.k. ferować ocenę słuszności tymczasowego aresztowania z pozycji *ex tunc*, a przy tym z pominięciem treści prawomocnego orzeczenia w sprawie. Przecież prawomocne rozstrzygnięcie nie mniej wyraziście, niż orzeczenie wydane w wyniku rozpoznania nadzwyczajnych środków zaskarżenia lub stwierdzenia nieważności, ukazuje ewentualną niesłuszność tymczasowego aresztowania. Założenie, że różną miarę przykłada się do oceny słuszności tymczasowego aresztowania w zależności od tego czy roszczenie odszkodowawcze opiera się na przesłankach określonych w art. 552 § 1 lub 2 k.p.k., czy też na przesłance

wskazanej w art. 552 § 4 k.p.k., zaprzeczałoby dyrektywie racjonalności ustawodawcy.

Oparcie odpowiedzialności Skarbu Państwa za niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie (art. 552 § 4 k.p.k.) na ryzyku pozostaje w spójności z uregulowaniem nakładającym na Państwo odpowiedzialność odszkodowawczą w warunkach określonych w art. 552 § 1 i 2 k.p.k., także w sytuacji, gdy na poczet prawomocnie orzeczonej kary, której skazany nie powinien był ponieść, zaliczono okres tymczasowego aresztowania. W obu wypadkach racją odpowiedzialności Państwa na zasadzie ryzyka jest to, by dolegliwości poniesionych kar lub stosowania tymczasowego aresztowania, zostały zrekompensowane skazanemu i oskarżonemu, gdy wynik postępowania (toczącego się również po uprawomocnieniu się orzeczenia końcowego) wykazał, że nie powinni oni ponieść odpowiedzialności karnej, bądź ponieśli ją w rozmiarze większym, niż określony w ostatecznym rozstrzygnięciu w sprawie.

Odnosząc powyższe rozważania do zarzutu kasacji, wytykającego rażące naruszenie przepisu art. 552 § 4 k.p.k., należy stwierdzić, że nie można skarżącemu odmówić słuszności. Skoro bowiem żądanie wnioskodawcy zostało rozpoznane w konwencji, że odpowiedzialność Skarbu Państwa za niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie opiera się na zasadzie winy organów procesowych i z pozycji *ex tunc*, to zasadny staje się wniosek, że rozstrzygnięcie merytoryczne zostało podjęte przy błędnej wykładni tego przepisu, zamieszczonego wprawdzie w ustawie procesowej, ale mającego charakter materialnoprawny. W efekcie tego uchybienia, nie usuniętego w postępowaniu odwoławczym, poza zakresem ustaleń i rozważań pozostały te okoliczności, które miałyby znaczenie przy stosowaniu przepisu art. 552 § 4 k.p.k. przy prawidłowej jego wykładni, tj. jako normy nakładającej na Skarb Państwa odpowiedzialność odszkodowawczą na zasadzie ryzyka. Podstawowe znaczenie dla tak pojętej odpowiedzialności

powinna mieć treść prawomocnego wyroku w postępowaniu jurysdykcyjnym. Nie ulega zatem wątpliwości, że obraza wskazanego w kasacji przepisu nosi cechy rażącego naruszenia prawa i mogła mieć wpływ na treść zaskarżonego wyroku.

Uznając trafność zarzutu kasacji Sąd Najwyższy uchylił zaskarżony wyrok. Nie zachodziła potrzeba uchylenia wyroku Sądu Okręgowego i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania w pierwszej instancji. Zarzut obrazy przepisu art. 552 § 4 k.p.k. zamieszczony był już wszak w apelacji. Przy jej rozpoznaniu zachodziła możliwość merytorycznego rozstrzygnięcia w przedmiocie żądania wnioskodawcy także przez jego uwzględnienie, chociażby częściowe. W dalszym ciągu, po uchyleniu prawomocnego wyroku, zachodzą ku temu warunki. Wystarczające jest więc przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania w postępowaniu odwoławczym.

Przy ponownym rozpoznaniu Sąd Apelacyjny, w myśl art. 442 § 3 w zw. z art. 518, k.p.k. będzie związany zapatrywaniami prawnymi wyżej wyrażonymi, odnoszącymi się w szczególności do zasady ryzyka, jako kształtującej zakres odpowiedzialności Państwa za niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie. Niezbędne stanie się również rozważenie czy zachodzą w sprawie przesłanki wyłączenia, bądź ograniczenia tej odpowiedzialności, wymienione w art. 553 k.p.k..

W razie ewentualnego przyjęcia, że stosowane wobec wnioskodawcy tymczasowe aresztowanie było niewątpliwie niesłuszne, Sąd Apelacyjny uwzględni, że stosowanie tego środka od 25 maja do 27 listopada 1997 r. zostało zaliczone Ryszardowi M. na poczet kary pozbawienia wolności orzeczonej w sprawie Sądu Rejonowego w L. Za ten okres nie służy już wnioskodawcy roszczenie o odszkodowanie (...).